

ONDERNEMERS OPTIMISTISCHER VOOR 2022

Conjunctuurenquête Nederland
Vierde kwartaal 2021

eib
Economisch Instituut
voor de Bouw

MKB
Nederland

V N O N C W

KVK

Voorwoord

Dit rapport bevat de belangrijkste uitkomsten van de Conjunctuurenquête Nederland van het vierde kwartaal 2021.

De Conjunctuurenquête Nederland brengt voor het Nederlandse bedrijfsleven 4 keer per jaar de belangrijkste ontwikkelingen en verwachtingen in kaart, uitgesplitst naar regio, bedrijfstak en bedrijfsgrootte. De resultaten vormen de basis voor het ondernemersvertrouwen. Deze samenvattende stemmingsindicator geeft de richting aan waarin de Nederlandse economie, specifieke bedrijfstakken of regio's zich waarschijnlijk zullen ontwikkelen.

Samenwerking

De Conjunctuurenquête Nederland is een gezamenlijk onderzoek van het CBS, KVK, EIB, MKB Nederland en VNO-NCW, met de steun van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Doel van de samenwerking is completere informatie over het niet-financiële bedrijfsleven te vergaren tegen minder administratieve lasten.

Saldo's

Deze rapportage werkt met saldo's. Een saldo ontstaat door het percentage ondernemers dat zijn ervaring of verwachting als negatief ziet, af te trekken van het percentage dat een positieve ervaring of verwachting meldt. Als bijvoorbeeld 10 procent van de ondernemers een dalende omzet had en 20 procent een stijgende omzet, ontstaat een saldo van +10 procent. Het saldo geeft in één oogopslag weer of de stemming onder ondernemers positief of negatief is en in welke mate.

Seizoenpatronen

Bij de interpretatie van de cijfers dient rekening te worden gehouden met seizoeninvloeden. Deze spelen bij sommige variabelen een rol, zoals bij omzetten in de landbouw en horeca. Om een uitkomst in een beter perspectief te kunnen plaatsen, verdient een vergelijking met dezelfde periode een jaar eerder om die reden de voorkeur boven

een vergelijking met een kwartaal eerder. Voor het samenstellen van de indicatoren van het ondernemersvertrouwen, worden de onderliggende variabelen wél gecorrigeerd voor seizoenpatronen. Hierdoor kan het vertrouwen elk kwartaal worden vergeleken met een eerder kwartaal.

Het niet-financiële bedrijfsleven

Het niet-financiële bedrijfsleven is een samentelling van secties A Landbouw, bosbouw en visserij, B Winning van delfstoffen, C Industrie, F Bouwnijverheid, G Groot- en detailhandel; reparatie van auto's, H Vervoer en opslag, I Logies-, maaltijd- en drankverstreking, J Informatie en communicatie, L Verhuur van en handel in onroerend goed, M Advisering, onderzoek en overige specialistische zakelijke dienstverlening, N Verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening, R Cultuur, sport en recreatie, S Overige dienstverlening.

Waarneemperiode

De gegevens voor deze publicatie zijn verzameld in de maand oktober 2021.

Dit rapport is gepubliceerd op 12 november 2021. Het rapport van de Conjunctuurenquête eerste kwartaal 2022 wordt naar verwachting op 15 februari 2022 gepubliceerd op ondernemersplein.kvk.nl/coen. Alle cijfers die in deze Conjunctuurenquête Nederland staan, zijn te vinden op opendata.cbs.nl.

Ondernemers optimistischer voor 2022

Per saldo verwachten ondernemers in het komende jaar meer te gaan investeren dan in 2021 en daarnaast wordt een toename in de omzet en de personeelssterkte verwacht. Dit optimisme was niet eerder zo hoog.

De gegevens voor dit onderzoek zijn begin oktober 2021 verzameld.

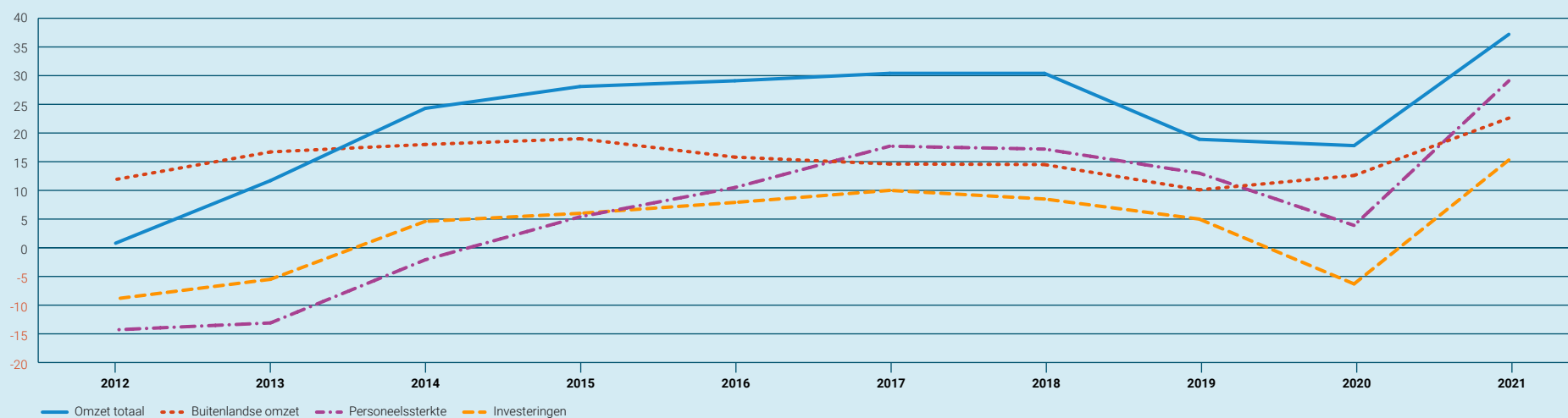
Met name in de door corona zwaarst geraakte bedrijfstakken, zoals cultuur, sport en recreatie, de horeca en vervoer en opslag, verwachten ondernemers meer te investeren volgend jaar. De landbouw, bosbouw en visserij is de enige bedrijfstak waar ondernemers per saldo verwachten minder te investeren.

Verder in deze rapportage

Sentiment in alle bedrijfstakken positief, groei vlakt af	5
Stemming ondernemers is verder verbeterd	7
Uitgelicht - Verwachtingen voor 2022	8
Uitgelicht - Belemmering: tekort aan arbeidskrachten	9
Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie	10

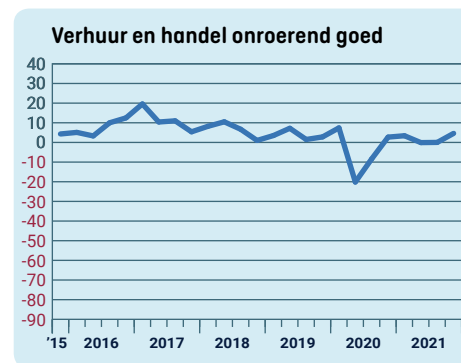
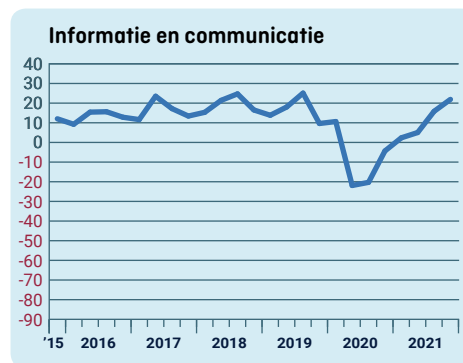
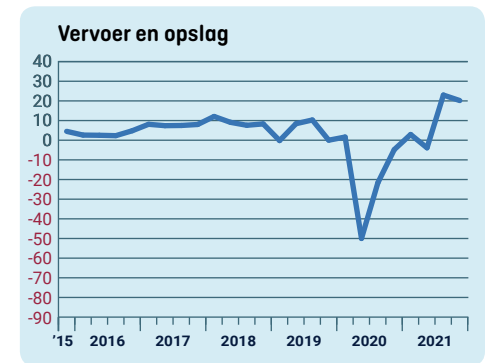
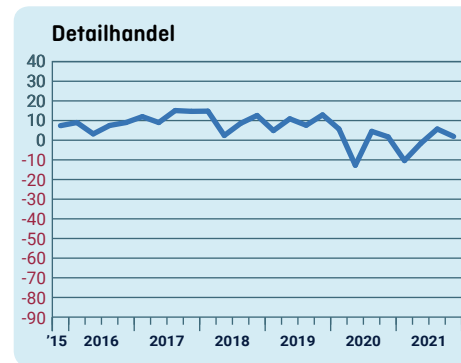
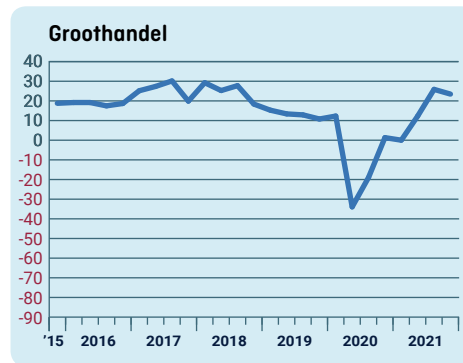
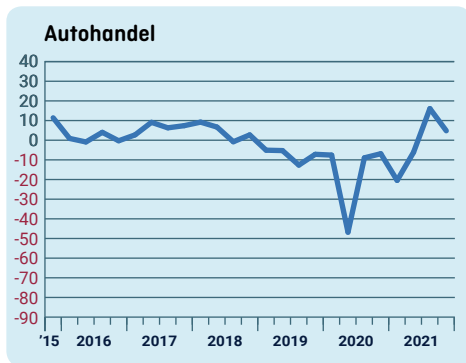
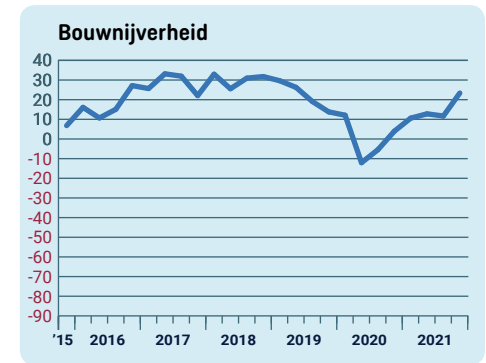
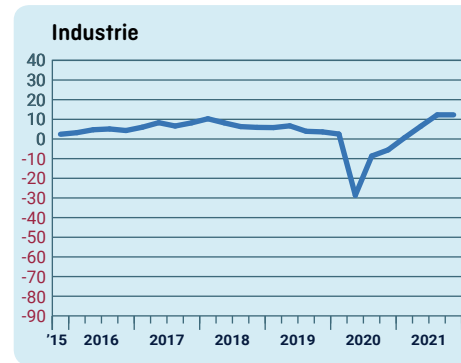
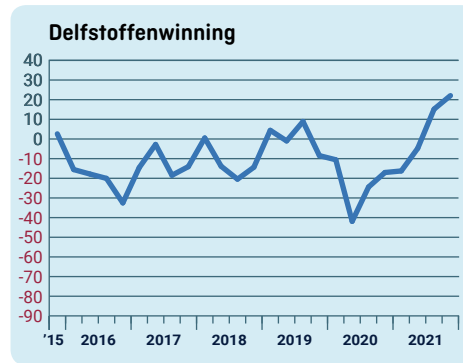
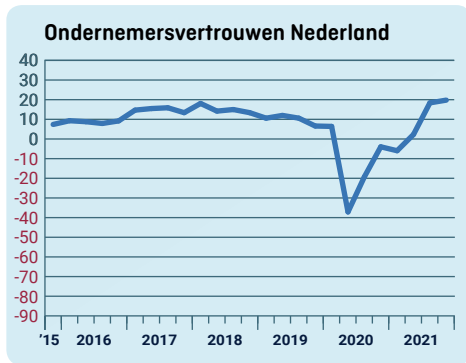
Verwachting volgend jaar totale bedrijfsleven

Saldo (% bedrijven)

Bron: CBS, EIB, KVK, MKB Nederland, VNO-NCW. Detailinformatie (conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten) vindt u op [StatLine](#).

Ondernemersvertrouwen per sector Uitkomsten vierde kwartaal 2021

Sentiment in alle bedrijfstakken positief, groei vakt af

Het landelijke ondernemersvertrouwen is verder toegenomen ten opzichte van een kwartaal eerder en bereikt met 19,8 een recordhoogte aan het begin van het vierde kwartaal van 2021. De groei van het vertrouwen is minder sterk dan in de voorgaande twee kwartalen, toen het vertrouwen opklom uit een diep dal.

In alle bedrijfstakken zijn ondernemers per saldo positief gestemd. Bij vijf van de elf bedrijfstakken nam het vertrouwen toe. Het vertrouwen in de industrie is op hetzelfde niveau gebleven als vorig kwartaal. Bij de overige vijf bedrijfstakken nam het vertrouwen af. De stemmingsindicator is het hoogst in de horeca, hoewel het vertrouwen iets gedaald is ten opzichte van het derde kwartaal. De grootste afname ten opzichte van het derde kwartaal is te zien bij ondernemers in de autohandel en -reparatie en de grootste toename in de bouw.

Ondernemersvertrouwen horeca het hoogst

Net als vorig kwartaal is het ondernemersvertrouwen in de horeca het hoogst. Drie indicatoren liggen ten grondslag aan dit cijfer. Twee daarvan, de ontwikkeling van de omzet en het economisch klimaat in het derde kwartaal ten opzichte van het tweede kwartaal, zijn sterk verbeterd. Dit komt met name doordat de beperkende overheidsmaatregelen gedurende het derde kwartaal versoepeld werden voor deze bedrijfstak, waardoor bij veel bedrijven de omzet toenam en het economisch klimaat verbeterde. De omzetverwachtingen voor het vierde kwartaal zijn daarentegen behoorlijk minder optimistisch dan in juli. Wel zijn er meer horecaondernemers die eerder een omzetstijging dan omzetzakking verwachten.

Ook in de andere bedrijfstakken is de stemmingsindicator positief, maar de verschillen zijn groot. Ondernemers in de detailhandel zijn per saldo met een niveau van 1,9 het minst optimistisch van alle bedrijfstakken. Daar nam het vertrouwen af ten opzichte van het derde kwartaal. Dit is het gevolg van een afname in de gerealiseerde omzet in het afgelopen kwartaal en een verslechterde verwachting voor de omzet in het lopende kwartaal.

Sterke afname vertrouwen in de autohandel en -reparatie

De sterkste afname in het ondernemersvertrouwen ten opzichte van het vorige kwartaal is te zien in de autohandel en -reparatie (-11,3). Vorig kwartaal was het vertrouwen van ondernemers in deze bedrijfstak sterk toegenomen, maar is dit kwartaal weer afgenomen. Een sterke afname in de omzetrealisatie en een fors verslechterde omzetverwachting in het lopende kwartaal liggen hier ten grondslag.

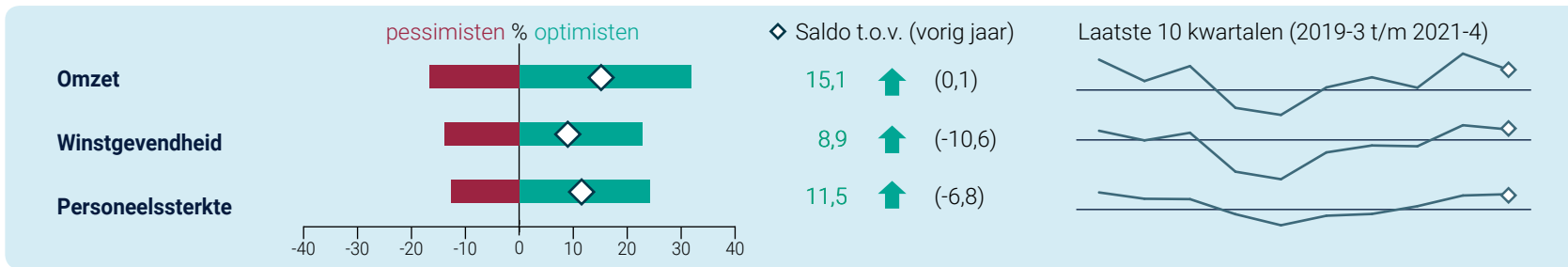
Vertrouwen bouw in de lift

In de bouw is het ondernemersvertrouwen het sterkst toegenomen (+ 11,7) ten opzichte van het derde kwartaal en daarmee komt de stemmingsindicator binnen deze bedrijfstak uit op het hoogste niveau sinds het tweede kwartaal van 2019. Vorig kwartaal was dit nog de enige bedrijfstak waar het ondernemersvertrouwen daalde ten opzichte van het kwartaal eerder. Deze sterke toename aan het begin van het vierde kwartaal komt door een verbetering van alle drie de indicatoren waaruit het ondernemersvertrouwen samengesteld is in deze bedrijfstak. Het oordeel over de orderpositie en de verwachtingen voor de personeelssterkte in het lopende kwartaal verbeterden sterk. Ook over de omzetontwikkeling in de afgelopen drie maanden zijn ondernemers per saldo positiever dan vorig kwartaal.

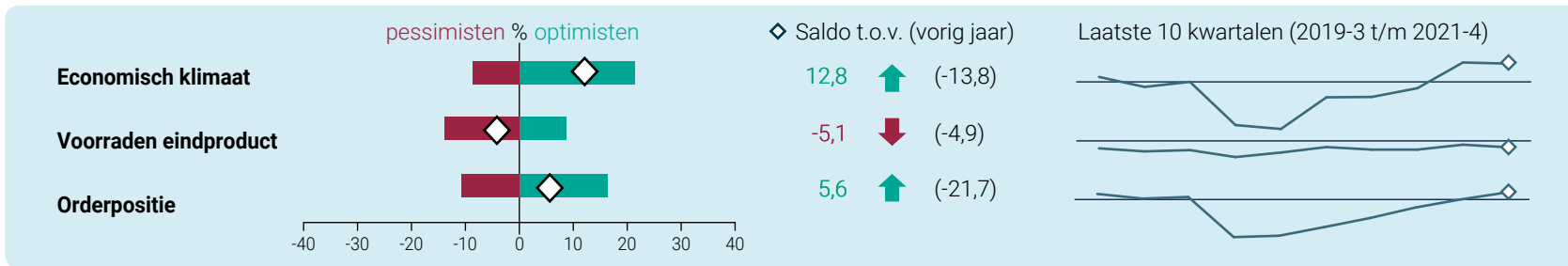
Dashboard Conjunctuurenquête Nederland

Uitkomsten vergeleken met een jaar eerder

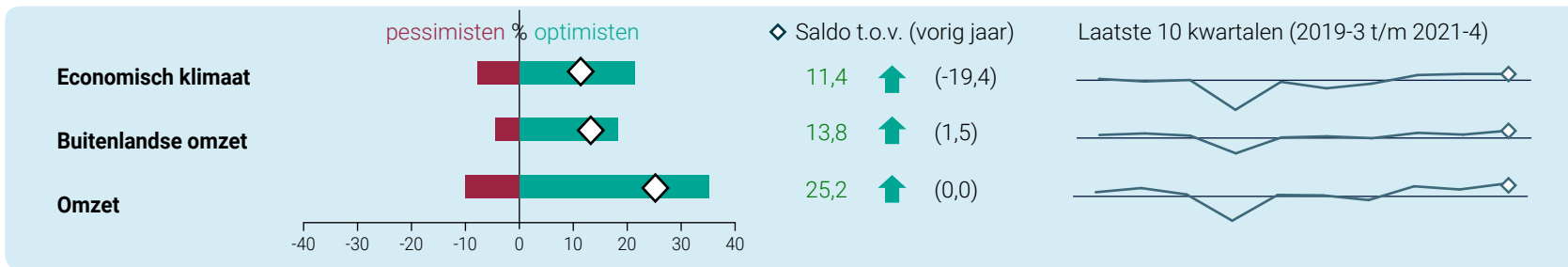
Ontwikkelingen derde kwartaal

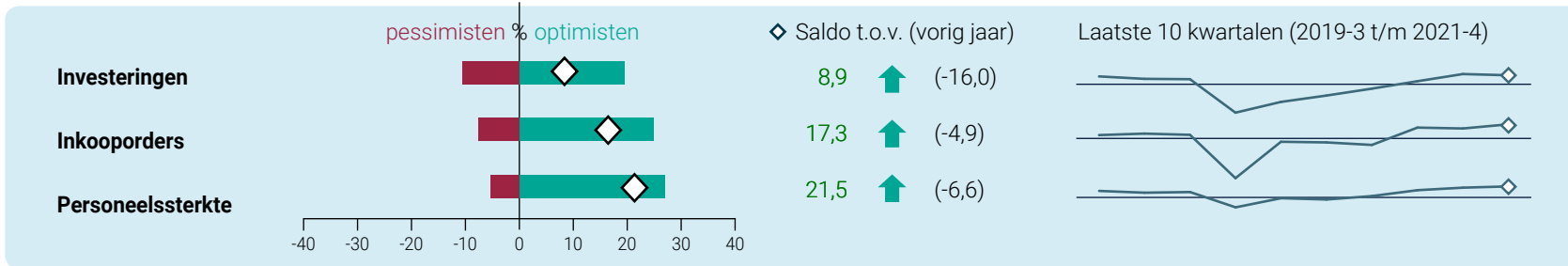
Beoordelingen van de ondernemer begin vierde kwartaal

Verwachte ontwikkelingen vierde kwartaal

Verwachte bedrijfsvoering vierde kwartaal

Stemming ondernemers is verder verbeterd

Ondernemend Nederland is op bijna alle indicatoren van het COEN-dashboard optimistischer dan een jaar geleden. Bij vrijwel alle indicatoren van het dashboard hebben nu de positief gestemde ondernemers een overhand op de negatief gestemde ondernemers. Enkel het oordeel over de voorraden eindproduct is negatief en afgenomen ten opzichte van een jaar eerder.

Positieve ontwikkeling omzet

Over zowel de omzet, personeelssterkte als de winstgevendheid zijn ondernemers positiever dan een jaar eerder. Per saldo zag 15 procent van de ondernemers de omzet toenemen in het derde kwartaal van 2021. Een jaar eerder waren de pessimisten en optimisten in evenwicht. De winstgevendheid steeg bij per saldo bijna 9 procent van de ondernemers. En bij per saldo 11,5 procent van de ondernemers nam het personeelsbestand toe.

Verbetering economisch klimaat

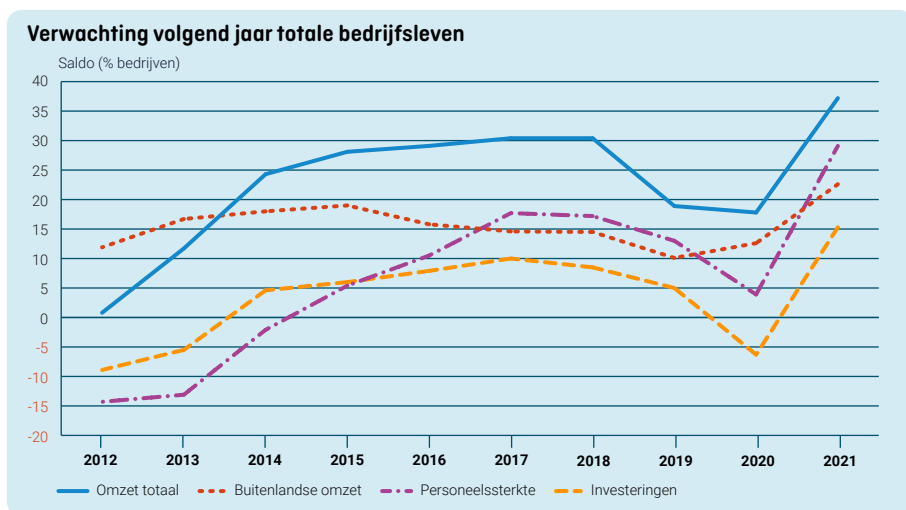
In het afgelopen kwartaal zag per saldo bijna 13 procent van de ondernemers het economisch klimaat verbeteren. Er zijn meer ondernemers die de omvang van de orderpositie van hun bedrijf als groot beoordelen dan klein. Over de voorraden eindproduct zijn ondernemers in de industrie en handel negatief en zelfs iets negatiever dan in hetzelfde kwartaal vorig jaar.

Verbetering economisch klimaat verwacht voor vierde kwartaal

Per saldo verwacht ruim 11 procent van de ondernemers een beter economisch klimaat in het vierde kwartaal. Ook verwachten ondernemers dat de totale omzet en buitenlandse omzet zullen stijgen. Per saldo verwacht ruim 25 procent van de ondernemers een stijging van de omzet en per saldo bijna 14 procent verwacht meer export.

Het oordeel over de verwachte bedrijfsvoering is ook positiever dan een jaar eerder. Per saldo verwacht ruim 17 procent van de ondernemers het vierde kwartaal meer orders te plaatsen bij leveranciers. 21,5 procent van de ondernemers voorziet een groter personeelsbestand en ook verwacht bijna 9 procent van de ondernemers meer te gaan investeren in 2021.

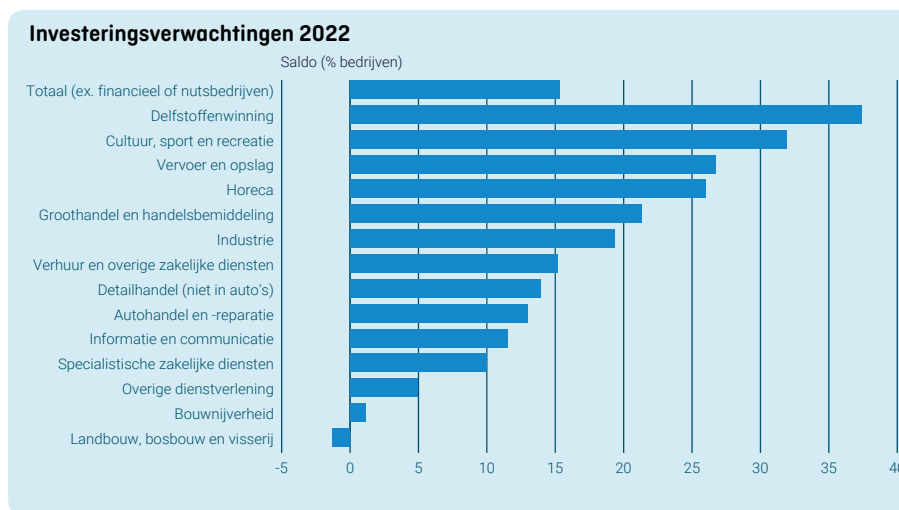
Uitgelicht Verwachtingen voor 2022

Veel ondernemers hoopvol voor 2022

Vooruitkijkend naar 2022 voorzien veel ondernemers voor alle vier de jaarindicatoren een verbetering ten opzichte van het huidige jaar, waar veel bedrijfstakken in hun bedrijfsvoering gehinderd werden door de overheidsmaatregelen tegen het coronavirus. De verwachtingen waren sinds de start van de meting in 2012 niet eerder zo optimistisch. Bijna 34 procent van de ondernemers verwacht in 2022 meer personeel in dienst te hebben dan vorig jaar, nog geen 5 procent voorziet een personeelsafname. Per saldo ligt dit percentage fors hoger dan in voorgaande jaren. Alleen binnen de delfstoffenwinning is het aantal ondernemers dat komend jaar een personeelsafname verwacht groter dan het aantal dat een toename verwacht.

Per saldo ruim 15 procent van de ondernemers voorziet een toename van de investeringen in 2022. In 2020 werd nog een afname van de investeringen verwacht voor 2021. Per saldo verwacht ruim 37 procent van de ondernemers een hogere omzet dan in het lopende jaar, tegenover bijna 18 procent een jaar eerder. Ook verwacht per saldo 23 procent van de ondernemers in het komende jaar een verbetering van de buitenlandse omzet.

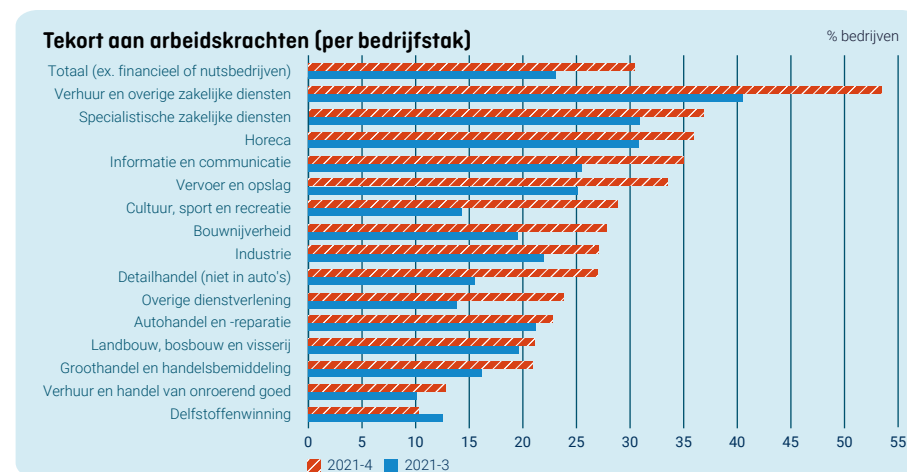
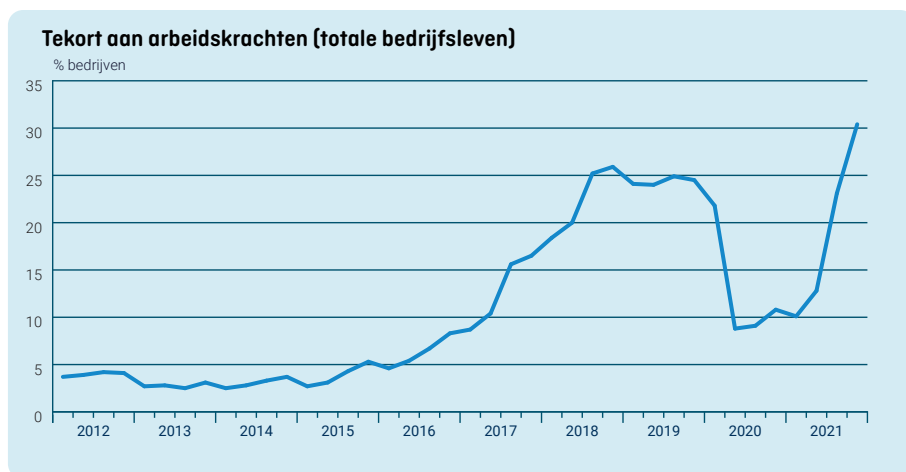

Meer investeringen verwacht voor volgend jaar

Uitgezonderd de landbouw, bosbouw en visserij verwachten per saldo veel ondernemers in alle bedrijfstakken een toename van de investeringen in 2022 ten opzichte van 2021. Met name de bedrijfstakken die door de coronacrisis zwaar zijn getroffen zien in het nieuwe kalenderjaar per saldo meer investeringskansen. Binnen de bedrijfstak cultuur, sport en recreatie verwacht per saldo ruim 32 procent van de ondernemers meer te investeren en bij de bedrijfstakken vervoer en opslag en de horeca is dit ruim een kwart. In de delfstoffenwinning zijn ondernemers het meest hoopvol gestemd over de investeringen.

Van de ondernemers in de landbouw, bosbouw en visserij verwacht 20 procent volgend jaar minder te investeren tegenover 18,7 procent die verwachten meer te investeren. Per saldo maakt dit -1,3 procent en daarmee is dit de enige bedrijfstak waar ondernemers negatief gestemd zijn over de investeringen. Bij de bouwnijverheid is er slechts een kleine meerderheid van de ondernemers die verwacht meer te investeren.

Uitgelicht Belemmering: tekort aan arbeidskrachten

Sterke groei belemmering door tekort aan arbeidskrachten

Van alle ondernemers heeft nu 30 procent te maken met een personeelstekort. Dit tekort belemmert de ontwikkeling van het bedrijf. Het tekort bestond al voor de intrede van corona in het eerste kwartaal van 2020. Ongeveer een kwart van de bedrijven werd toen belemmerd in de ontwikkeling door personeelsgebrek. In het tweede kwartaal van 2020 werden de coronamaatregelen ingevoerd. Veel bedrijven in de bedrijfstakken horeca, cultuur, sport en recreatie, vervoer en opslag en de persoonlijke dienstverlening moesten noodgedwongen geheel of gedeeltelijk stoppen. Hierdoor reduceerde het aantal bedrijven met een personeelstekort tot ongeveer 10 procent.

Nu de coronamaatregelen worden versoepeld en de bedrijven in de getroffen bedrijfstakken weer open kunnen, loopt het aandeel bedrijven dat tegen een personeelstekort aanloopt sneller op dan ooit. In het derde kwartaal van van dit jaar ging het om 23 procent van de bedrijven en werd in één kwartaal al het pre-coronaniveau bereikt. Dat niveau is in het vierde kwartaal verder opgelopen tot ruim 30 procent.

Alle bedrijfstakken getroffen

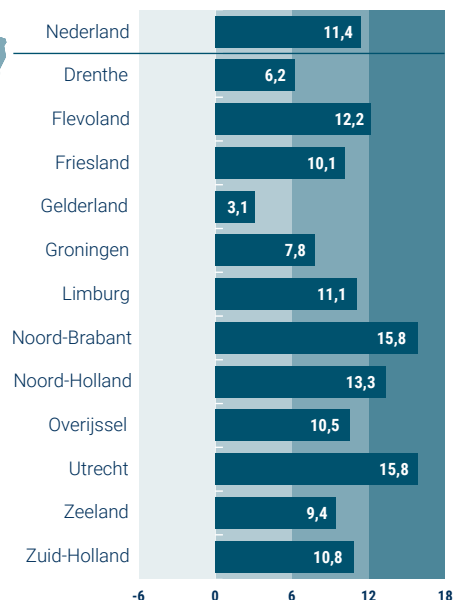
Het tekort aan personeel belemmert de ontwikkeling van bedrijven in alle sectoren. Het probleem is het meest nijpend in de sector verhuur en overige zakelijke diensten. Meer dan de helft (53 procent) van de bedrijven heeft hier te kampen met een personeelstekort. Ook in de sectoren specialistische zakelijke diensten (37 procent), horeca (36 procent), informatie en communicatie (35 procent) en vervoer en opslag (34 procent) is het personeelstekort een belangrijke belemmering in de ontwikkeling. In de andere sectoren ligt het aandeel bedrijven dat een personeelstekort ervaart onder het landelijk gemiddelde. Uitgezonderd de sectoren delfstoffenwinning en verhuur en handel van onroerend goed, gaat het dan nog steeds om een aanzienlijk aandeel van ruim een vijfde tot meer dan een kwart van de bedrijven.

Ondanks de krapte verwacht per saldo ruim een vijfde van de bedrijven (22 procent) in het vierde kwartaal het personeelsbestand uit te breiden. In de verwachting voor het komende jaar is dat zelfs 29 procent van de bedrijven. In de jaren voor de coronacrisis (2018 en 2019) was dat nog omstreeks 17 procent van de bedrijven. In 2022 verwacht per saldo bijna 40 procent van de bedrijven in de sectoren specialistische zakelijke diensten, horeca en informatie en communicatie een toename van het aantal arbeidskrachten.

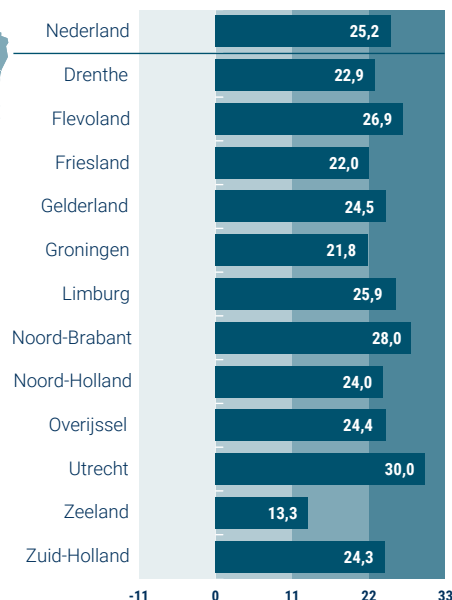
Verwachte ontwikkelingen bedrijfsleven per provincie

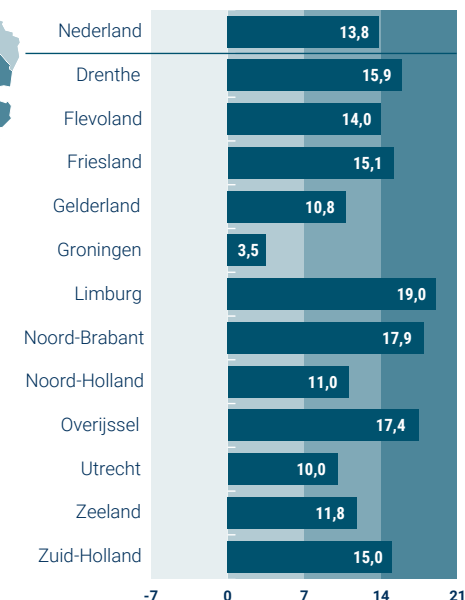
Economisch klimaat

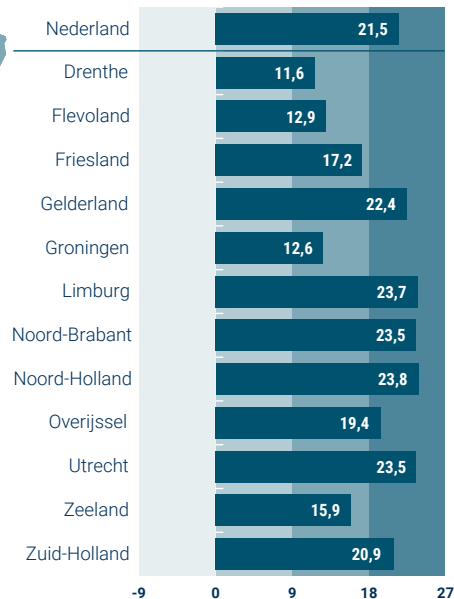
Omzet

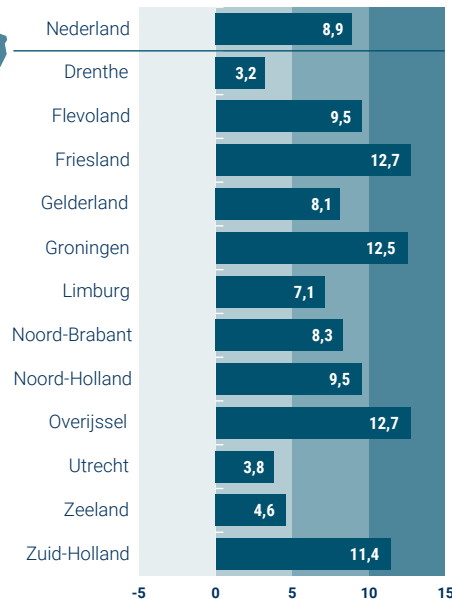
Buitenlandse omzet

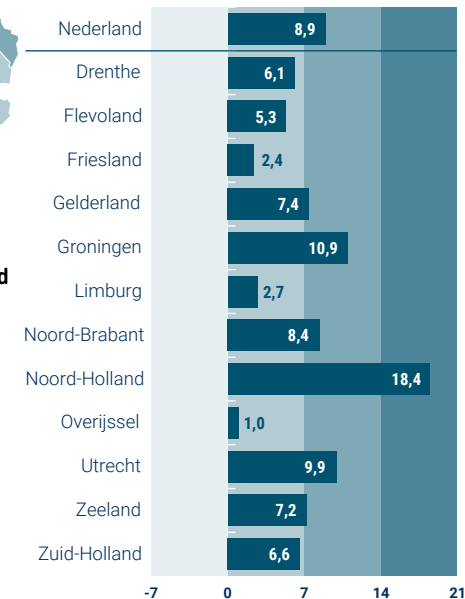
Personeelssterkte

Investeringen

Ontwikkelingen winstgevendheid 3e kwartaal

Ondernemers in Noord-Brabant het meest positief

De stemming onder de ondernemers is in tien van de twaalf provincies verbeterd. Voor alle provincies en indicatoren geldt dat de saldi in het vierde kwartaal positief zijn. Vooral de ontwikkeling van de omzet totaal en de buitenlandse omzet zijn positiever dan in het derde kwartaal. De verwachtingen over de ontwikkelingen van de investeringen en de winstgevendheid zijn weliswaar zonder uitzondering positief, maar over het algemeen minder positief dan een kwartaal eerder.

Bij de zes indicatoren die hier worden belicht, zijn ondernemers uit Noord-Brabant gemiddeld gezien het meest positief. Ondernemers uit Zeeland en Drenthe zijn het minst positief. In de meeste provincies verbeterden de verwachtingen in vergelijking met het derde kwartaal. De grootste verbeteringen zijn waargenomen in Drenthe en Zuid-Holland.

Ondernemers in Noord-Brabant en Utrecht het meest positief over het economisch klimaat

Met een saldo van 15,8 procent zijn ondernemers in Noord-Brabant en Utrecht het meest positief over het economisch klimaat, gevolgd door Noord-Holland, Flevoland en Limburg. Het minst positief gestemd zijn de ondernemers in Gelderland (3,1), gevolgd door Drenthe (6,2). Landelijk komt het saldo uit op 11,4 procent.

Meer omzet verwacht voor vierde kwartaal in Utrecht

In Utrecht en Noord-Brabant zijn ondernemers het meest positief gestemd over de verwachte omzet in het vierde kwartaal. Per saldo verwacht respectievelijk 30 en 28 procent van de ondernemers in deze provincies dat de omzet in het lopende kwartaal groter zal zijn dan in het derde kwartaal. In Zeeland zijn ondernemers met een saldo van 13,3 procent het minst positief gestemd in hun omzetverwachtingen. Landelijk verwacht per saldo ruim 25 procent van de ondernemers een omzetstijging.

Ondernemers in Limburg, Noord-Brabant en Overijssel het meest positief over exportverwachtingen

In Limburg zijn de ondernemers over de export het meest positief gestemd. Per saldo geeft 19 procent van de ondernemers in deze provincies aan dat zij verwachten meer te exporteren in het vierde kwartaal van 2021. In Groningen verwacht slechts een kleine meerderheid (per saldo 3,5 procent) meer te exporteren. Gemiddeld verwacht per saldo bijna 14 procent van de ondernemers in Nederland een toename van de export in het lopende kwartaal.

Verwachte toename personeel in alle provincies

In Noord-Holland, Limburg, Noord-Brabant en Utrecht verwacht bijna 24 procent van de ondernemers een toename van het personeelsbestand in het vierde kwartaal van 2021. Ook in Gelderland (22,4) en Zuid-Holland (20,9) verwacht een groot aantal ondernemers een toename. In Drenthe (11,6), Groningen (12,6) en Flevoland (12,9) zijn de ondernemers iets minder optimistisch. Landelijk verwacht ruim 21 procent van de ondernemers meer personeel aan te nemen.

Plannen om te investeren iets minder positief dan aan het begin van het derde kwartaal

De ondernemersverwachtingen aan het begin van het vierde kwartaal zijn iets minder hooggespannen dan aan het begin van het derde kwartaal. De saldi zijn nog wel in alle provincies positief. In Friesland en Overijssel is de stemming het meest positief. In Drenthe en Utrecht zijn de ondernemers het minst positief. In slechts vier van de twaalf provincies zijn de saldi positiever dan in het voorgaande kwartaal.

Winstgevendheid minder positief

Ondernemers ervaren over het algemeen een minder positieve ontwikkeling van de winstgevendheid in het derde kwartaal dan een kwartaal eerder. Landelijk geeft per saldo bijna 9 procent van de ondernemers een stijging aan. In Noord-Holland is deze stijging met ruim 18 procent het hoogst. Bij de provincies Overijssel (1,0) en Friesland (2,4) is de toename het kleinst. In vijf van de twaalf provincies zijn de ontwikkelingen van de winstgevendheid positiever dan een kwartaal eerder.

Kerntabel Ondernemersvertrouwen en Conjunctuurenquête Nederland

Ondernemersvertrouwen			
	2021 2e kwartaal	2021 3e kwartaal	2021 4e kwartaal
Totaal bedrijfsleven	2,3	18,4	19,8
Delfstoffenwinning	-4,8	15,2	22,1
Industrie	6,5	12,3	12,3
Bouwnijverheid	14,3	13,2	24,9
Autohandel en -reparatie	-6,2	16,1	4,8
Groothandel	12,3	25,9	23,5
Detailhandel	-1,6	5,7	1,9
Vervoer en opslag	-3,9	23,0	20,2
Horeca	-32,6	39,8	34,5
Informatie en communicatie	4,9	15,7	21,8
Verhuur en handel onroerend goed	-0,1	0,0	4,6
Zakelijke dienstverlening	6,5	16,2	20,0

Verwachtingen voor het vierde kwartaal <small>niet seizoengecorrigeerd saldo percentage bedrijven</small>			
	Omzet	Personeel	Economisch klimaat
Totaal bedrijfsleven	25,2	21,5	11,4
Delfstoffenwinning	55,8	-7,1	19,2
Industrie	24,1	21,4	11,6
Bouwnijverheid	26,1	21,7	-2,7
Autohandel en -reparatie	1,0	10,8	-2,0
Groothandel	29,3	23,9	20,4
Detailhandel	26,3	16,3	7,6
Vervoer en opslag	31,2	22,0	13,9
Horeca	-4,2	14,0	10,8
Informatie en communicatie	37,0	26,8	21,4
Verhuur en handel onroerend goed	7,8	8,9	3,2
Zakelijke dienstverlening	31,5	29,0	17,5

Colofon

Uitgave

November 2021

Dit rapport verschijnt ieder kwartaal op ondernemersplein.kvk.nl/coen.

Wilt u meer informatie?

Neem dan contact op met één van de COEN-partnerorganisaties:

www.cbs.nl

088 570 70 70 - info@cbs.nl

www.kvk.nl

088 585 15 85 - kennisdesk@kvk.nl

www.eib.nl

020 205 16 00 - eib@eib.nl

www.mkb.nl

www.vno-ncw.nl

070 349 03 49 - amirkhan@vnoncw-mkb.nl

Ondernemersplein
Eén antwoord van de overheid

KVK

eib
Eenheidswaard Instituut
voor de Bouw

MKB
Nederland

VNO NCW

Meer informatie?

Kijk op Statline. Hier treft u alle data uit deze uitgave aan conform de webtoegankelijkheidsrichtlijnen voor visueel beperkten.

[Ondernemersvertrouwen naar bedrijfstak](#)

[Ondernemersvertrouwen naar provincie](#)

[Conjunctuurenquête naar bedrijfstak](#)

[Conjunctuurenquête naar regio \(landsdeel/provincie/COROP\)](#)

[Conjunctuurenquête naar bedrijfsgrootte](#)

Deze uitgave is te downloaden op:
ondernemersplein.kvk.nl/coen

